

1. Plangebied archeologisch onderzoek Op Dreef in Princenhage.

Middeleeuwse bewoning in Princenhage

Archeologisch onderzoek aan de Dreef

door

Lina de Jonge

INLEIDING

Voorafgaand aan de realisatie van het woningbouwproject “Op Dreef in Princenhage”, gelegen tussen de Dreef, Postillonstraat en Gielis Beijsstraat, is in september 2015 een archeologische opgraving uitgevoerd. Tijdens dit archeologisch onderzoek aan de Dreef is een middeleeuwse vindplaats aangetroffen. De archeologen van de gemeente Breda onderzochten er vele greppels, waterputten, en paal-sporen - sporen van gebouwen. Ook troffen zij voorwerpen van hout aan, metaalslakken die duiden op metaalproductie, aardewerkscher-ven, en grote stukken tufsteen gebruikt als maalstenen. Al deze sporen en vondsten duiden erop dat op deze locatie tijdens en na de middeleeuwen in verschillende fasen gewoond en geleefd is.

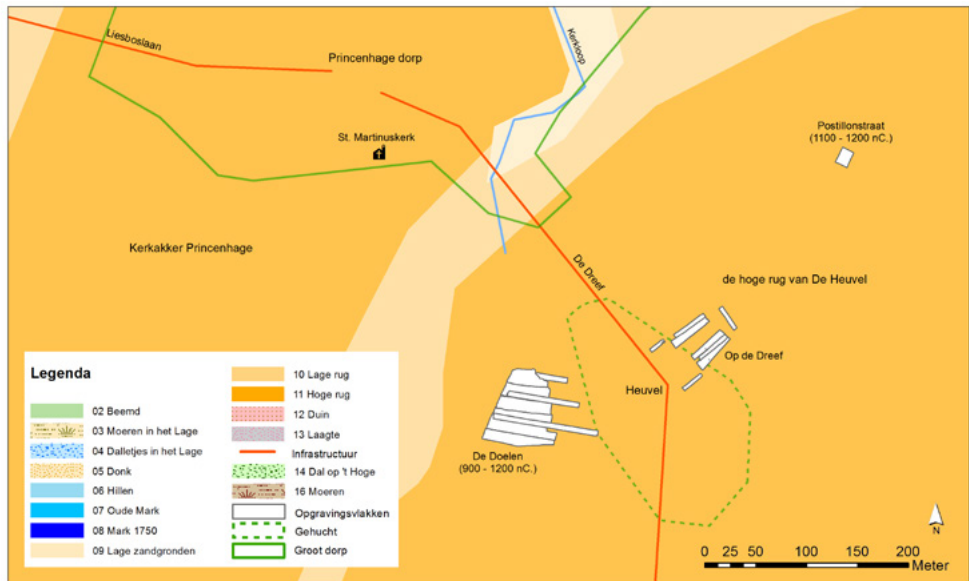
2. Fragment van een Pingsdorf tuytput, gevonden in een waterput
Datering: ca. 900-1200 na Chr. (Erfgoed Breda)

LANDSCHAPPELIJKE EN HISTORISCHE CONTEXT

De vindplaats is gesitueerd op een uitgestrekte dekzandrug, ‘de hoge rug van De Heuvel’.¹ De hoge ruggen zijn de hoogste delen van de dekzandruggen. Deze waren in de prehistorie tot en met de middeleeuwen de meest aantrekkelijke locaties voor mensen om zich op te vestigen. Op deze hoger gelegen delen hadden de bewoners minder te maken met wateroverlast. Gedurende de middeleeuwen verplaatste de bewoning zich echter juist naar de randen van de hoge ruggen, om plaats te maken voor akkergebieden. Op ‘de hoge rug van De Heuvel’ was het middeleeuwse bolle akkercomplex ‘akkers van de Heuvel’ gelegen. Aan de rand van dit akkergebied lag vanaf het eind van de middeleeuwen het oude gehucht Heuvel. Dit gehucht bestond uit een concentratie van boerderijen bij de huidige driesprong Dreef en Postillonstraat, halverwege de kom van het latere dorp Princenhage.²

1 Leenders 2006.

2 Leenders 2006.

3. Ligging van de vindplaatsen in landschappelijke en historische context (aangepast naar Leenders 2006).

In de dertiende eeuw behoorde het gebied van het tegenwoordige Princenhage tot de zeer grote parochie Gilze. Verspreid over deze parochie waren ten behoeve van de lokale bevolking kapellen of bijkerken gebouwd, zoals de huidige St. Martinuskerk in Princenhage, ten noordwesten van onze vindplaats. In een oorkonde uit 1261 wordt voor het eerst gesproken over een pastoor in Mertersem (Princenhage). In deze naam Mertersem zit het element 'heem' wat nederzetting betekent. Dergelijke namen zijn vóór 1000 gevormd. Onderzoeker K. Leenders uitte daarom het vermoeden dat er zich in dit gebied één of meer oude nederzettingen zouden moeten bevinden.³

In de eerste helft van de veertiende eeuw vormde Mertersem een zelfstandige parochie. Vervolgens ontstond met de komst van een eigen schepenbank de heerlijkheid Princenhage.⁴ De St. Martinuskerk heeft echter eeuwenlang eenzaam in de zogeheten 'Kerkakker', een ruim open akkergebied, gelegen. Pas rond 1500 begint de bewoning van Princenhage zich bij de kerk te vormen. Daarna beperkte de bebouwing in Princenhage zich lange tijd tot de marktplaats en haar uitlopers. De Dreef, waaraan de vindplaats is gelegen, is één van deze uitlopers.⁵ In 1646 liet prins Willem II, baron van Breda, een nieuwe dreef aanleggen van het Mastbos naar het Liesbos via de huidige Dr. Batenburglaan, Mastbosstraat, Dreef en Liesboslaan. De huidige Dreef is toen geheel nieuw aangelegd.⁶

ONDERZOEK IN DE OMGEVING VAN DE VINDPLAATS

In de omgeving van onze vindplaats hebben in het verleden twee archeologische onderzoeken plaatsgevonden, die wat resultaten betreft relevant zijn voor deze vindplaats.

Direct ten noorden van de vindplaats is voorafgaand aan de bouw van nieuwe kleedkamers van voetbalvereniging Groen-Wit en de aanleg van een nieuwe kunstgrasveld archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn sporen van menselijke activiteit uit de

twaaftde eeuw aangetroffen, waaronder greppels en een kuil met vondsten als kookpotjes, een maalsteen, huttenleem en verbrand bot. De huisplaats is hier niet aangetroffen.⁷

Naar aanleiding van de herontwikkeling van een onbebouwd achterterrein bij de Doelen, op ongeveer 100 meter ten zuidwesten van de Dreef, zijn twee vindplaatsen aangetroffen daterend uit de middeleeuwen en de zeventiende eeuw. Er zijn sporen en vondsten van een middeleeuwse nederzetting (900 - 1200 na Chr.), en onderdelen van een legerkamp uit de Tachtigjarige Oorlog aangetroffen. De middeleeuwse nederzetting omvat twee boomstamwaterputten, greppelstructuren, sporen van graanschuurtjes en de sporen van tenminste één boerderij. De vindplaats uit de Tachtigjarige Oorlog lijkt samen te hangen met een verdedigingslinie of grens van een kampement, daterend uit 1637 tijdens het beleg van Breda door Frederik Hendrik. Het betreft een tweetal greppels waarvan één begrensd wordt door een lange reeks paalgoten, afkomstig van een palissade of een beschoeiing.⁸

MIDDELEEUWS ERF AAN DE DREEF

In september 2015 zijn archeologen van de gemeente Breda met een inventariserend onderzoek gestart aan De Dreef in Princenhage. Dit proefsleuvenonderzoek leverde dermate interessante resultaten op dat er aansluitend een opgraving is uitgevoerd van het gehele bouwvlak van het nieuwbouwproject. Er werden sporen en vondsten gedaan daterend van de negende eeuw tot en met de twintigste eeuw. De meer moderne sporen concentreren zich met name langs de Dreef, in het westen van het onderzochte terrein. Hier zijn bijvoorbeeld twee betonnen water- of beerputten gevonden, en een afvalkuil gevuld met dakpannen, glas, en geëmailleerd keukengerei uit de laat negentiende en begin twintigste eeuw. Maar ook een tonputje en een gemetselde waterput, daterend uit de zeventiende tot achttiende eeuw. Overheersend waren echter de middeleeuwse sporen van verschillende fasen van menselijke aanwezigheid, gesitueerd in het midden en oosten van het terrein.

Gebouwstructuren

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een middeleeuwse nederzetting. Er zijn resten van palen aangetroffen, die een plattegrond vormen van een bootvormig huis. Omdat de huisplattegrond slechts deels in het opgravingsvlak in zicht is geweest kunnen de lengte en breedte van het gebouw niet bepaald worden. Het gebouw is min of meer oost-west georiënteerd. Twee palen van de westelijke kopse kant zijn gedocumenteerd en daarnaast twee middenstaanders en drie palen van één van de wanden. De aangetroffen plattegrond toont overeenkomsten met een huistype dat wordt gedateerd in de periode tussen 950 tot 1300.⁹ Een dergelijke structuur is bijvoorbeeld ook aangetroffen tijdens archeologisch onderzoek in 2004 en 2005 op het voormalige Saval-terrein in het zuiden van Prinsenbeek. Deze middeleeuwse vindplaats is meer dan twee kilometer ten noordwesten van de vindplaats Op de Dreef gelegen, ter hoogte van het gehucht Westrik.¹⁰

3 Leenders 2006.

4 <https://erfgoed.breda.nl/>

5 Leenders 2006, 36.

6 Otten 1988, 32.

7 Nollen en De Jonge 2012.

8 Vanneste en Verbeek 2009.

9 Het betreft vermoedelijk een plattegrond van huistype H2, volgens de MDS-chronotypologie. naar Huijbers 2014, 377.

10 Van der Weerden et al. 2007, 49.

In de vulling van de paalsporen troffen we onder andere aardewerk afkomstig uit Pingsdorf en Paffrath, en kogelpotaardewerk aan. Kogelpotaardewerk is handgevormd aardewerk dat in de periode 900 – 1100 gemaakt werd. Pingsdorf- en Paffrath aardewerk is (deels) op de draaischijf gemaakt aardewerk uit industriële centra in Duitsland. In Zuid-Nederland dateert Pingsdorfaardewerk meestal uit de periode 900 tot 1200, en Paffrath aardewerk uit de periode 1000 tot 1200. De sporen waren tevens rijk aan houtskool en verbrand leem. Samengevat kunnen we op basis van de typologie en de verzamelde vondsten het huis dateren in de elfde tot twaalfde eeuw.

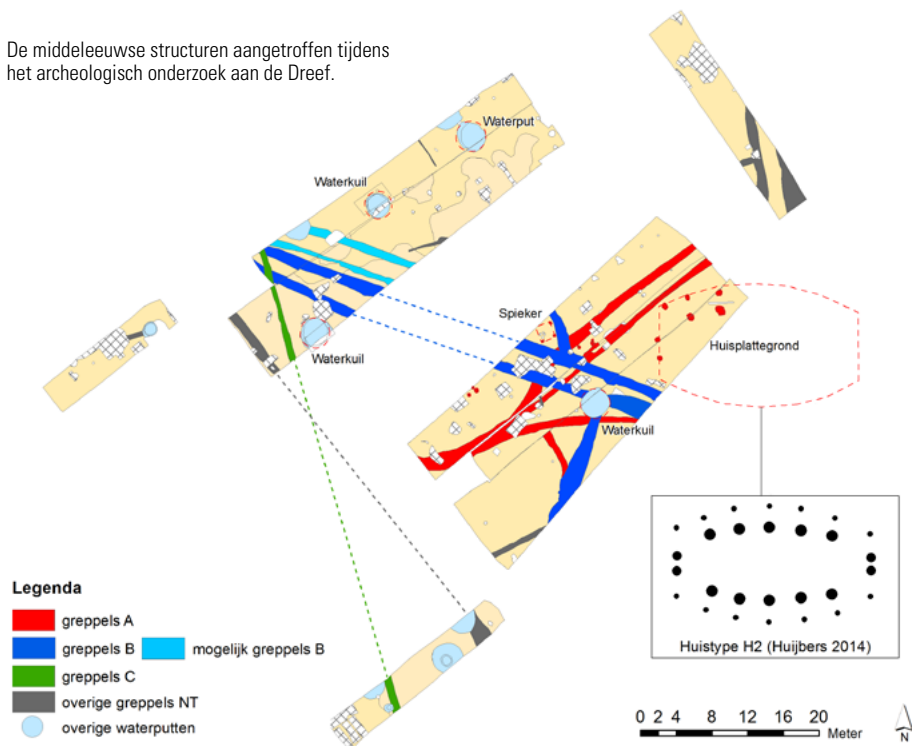
Ten westen van het huis vormen vier palen de plattegrond van een spieker. Deze opslagschuurtjes werden op palen gebouwd om graan droog en veilig voor ongedierte te kunnen bewaren. Spiekers kwamen vaak op of nabij een woonerf voor.

Waterputten en waterkuilen

Binnen het onderzochte terrein is ook een groot aantal waterputten en -kuilen aangetroffen. In totaal zijn er elf gedocumenteerd en deze bevinden zich in het westen en midden van het terrein. Van de elf waterputten en -kuilen zijn er zes nader onderzocht. De overige vijf sporen konden in de bodem behouden blijven, of waren dermate recent en vervuild dat nader onderzoek niet verantwoord was.

Op basis van dendrochronologische dateringen en de aangetroffen aardewerktypen konden drie waterkuilen en één waterput in de middeleeuwen worden geplaatst, van eind negende tot en met de vijftiende eeuw, en zullen gefunctioneerd hebben gedurende meerdere fasen van bewoning.

4. De middeleeuwse structuren aangetroffen tijdens het archeologisch onderzoek aan de Dreef.

De waterkuilen zijn ongeveer 1,5 meter diep en zijn soms verstevigd met plaggen langs de wanden of op de bodem. Eén waterkuil is gelegen op een kruispunt van drie greppels. Vermoedelijk werd deze kuil van water voorzien door de greppels, waardoor ook het overvloedige water kon worden afgevoerd.

De waterput had op 1,7 meter diepte resten van een beschoeiing. Het gaat om aangepunte houten paaltjes met vlechtwerk. Mogelijk heeft het vlechtwerk een houten bekisting bijeen gehouden, of het heeft als fundering gediend voor een plaggenopbouw.

In de vulling van de middeleeuwse waterkuilen en waterput is nederzettingsafval aangetroffen. Er zijn scherven aardewerk uit Paffrath en Pingsdorf, steengoed en grijsbakkend aardewerk verzameld. Er zijn stukken maalsteen van tufsteen gevonden, waar op sommige fragmenten een gebruiksglans is waargenomen. Ook troffen we een houten voorwerp aan, waarvan specialistisch onderzoek nog moet uitwijzen welke functie het heeft gehad. Dendrochronologisch onderzoek van een eikenhouten paal uit één van de waterkuilen dateert de kapdatum rond 864.¹¹ Dit betekent dat deze waterkuil vermoedelijk in de tweede helft van de negende eeuw in gebruik is genomen.

Greppelstructuren

Er zijn in totaal twintig greppels gedocumenteerd, waarvan een aantal in groepen ingedeeld kan worden op basis van oriëntatie en oversnijdingen (zie afb. 6). Hierbij kunnen we een relatieve datering aanbrenge: de greppels van groep A vertegenwoordigen hierin de oudste greppels, die worden oversneden door de greppels in groep B. De greppels in groep B zijn vervolgens weer ouder dan de greppel in groep C, die deze greppels oversnijdt.

Het bleek niet mogelijk deze groepen strak te dateren. Uit diverse greppels uit zowel groep A en B zijn aardewerkfragmenten daterend uit de vroege tot en met de late middeleeuwen (900 – 1550) verzameld. Het aardewerk uit groep C dateert uit de late middeleeuwen (1300-1550). In deze periode van zes eeuwen zijn de verschillende greppelstructuren aangelegd ter afscheiding van erven ofwel als afwatering van het terrein.

De greppels uit groep A kunnen gerelateerd worden aan de huisplattegrond. De greppels buigen precies af voor de locatie van het gebouw en zullen het erf hebben begrensd.

Het erf

Samenvattend kan worden gezegd dat tijdens het archeologisch onderzoek een huisplaats is aangetroffen die wordt begrensd door een aantal greppels. Eén waterkuil was binnen dit terrein gelegen. De spieker en andere waterkuilen lagen niet op dit erf; deze horen daarom mogelijk toe aan een ander erf. Latere greppels zijn aangelegd om het terrein te ontwateren. De bewoningsfase van de huisplaats lag vermoedelijk in de elfde en twaalfde eeuw, maar de nederzetting is ouder (eind negende eeuw) en loopt door tot circa 1500. De vindplaats loopt door richting het noordoosten en kon daarmee niet worden begrensd. Onderzoek op belendende percelen zou nodig zijn om gehele vindplaats te kunnen duiden.

11 Van Daalen 2016. Een deel van het spinthout was aanwezig, waardoor de kapdatum (op enkele jaren na) nauwkeurig was vast te stellen.
12 Leenders 2006.

CONCLUSIE

Het archeologisch onderzoek aan de Dreef in Princenhage heeft veel informatie opgeleverd over de bewoningsgeschiedenis van Princenhage. Samen met de resultaten van het onderzoek De Doelen en Postillonstraat wordt het vermoeden dat er zich in dit gebied oude nederzettingen moeten bevinden bevestigd. Zowel het onderzoek aan de Doelen als het onderzoek aan de Dreef toont sporen aan van voor het jaar 1000. Ze bevestigen daarmee het vermoeden van K. Leenders op grond van het toponiem Mertersem dat er een nederzetting van voor het jaar 1000 zou moeten zijn in het tegenwoordige Princenhage.¹² Samen met de sporen bij Groen-Wit aan de Postillonstraat is er sprake van bewoning gedurende grote perioden van de negende tot en met de vijftiende eeuw.

5. Rechts het houten voorwerp met onbekende functie, onder een selectie van het middeleeuwse aardewerk (Pingsdorf en Paffrath). (Erfgoed Breda)

6. Woningen die zijn opgeleverd in 2016 aan de nieuwe straat Hof ter Dreef in Princenhage. Vanaf de negende eeuw na Chr. is op deze plaats gewoond.

BRONNEN en LITERATUUR

Geraadpleegde literatuur

- Craane, M.L. en F.J.C. Peters. *Programma van Eisen Breda. Op de Dreef* (2015-07), (Breda, 2015).
- Craane, M.L. en F.J.C. Peters. *Selectiebesluit archeologie Dreef 101; Op de Dreef* (ErfgoedBesluit 2015-40), (Breda, 2015a).
- Craane, M.L. en F.J.C. Peters. *Selectiebesluit archeologie Dreef 101; Op de Dreef* (ErfgoedBesluit 2015-42), (Breda, 2015b).
- Daalen, S., van. *Breda, Op de Dreef, dendrochronologisch onderzoek*, (Deventer, 2016).
- Huijbers, A.. 'Huisplattegronden van agrarische nederzettingen uit de volle middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied'. in: A.G. Lange et al. (red.) *Huisplattegronden in Nederland, archeologische sporen van het huis*, (Amersfoort, 2014), p. 367-412.
- Jonge, L., de. *Breda Op de Dreef, Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven en Archeologische opgraving* (Erfgoedrapport Breda), (Breda, z.j.).
- Leenders, K.A.H.W.. *Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda*, (Breda, 2006).
- Nollen, J.H. en L. de Jonge. *Breda Postillonstraat 45, Archeologische Begeleiding* (Erfgoedrapport Breda 100), (Breda, 2012).
- Otten, G.. *De straten van Breda*, (Breda, 1988).
- Vanneste, H.C.G.M. en C.L.F. Verbeek(concept). *Breda, De Doelen. Definitief Archeologisch Onderzoek*, (Tilburg, 2009).
- Weerden, J.F., van der, A. Hemmes, A.C. van de Venne. *Breda Saval-terrein, definitief archeologisch onderzoek* (Archeologische Rapporten Breda 6), ('s-Hertogenbosch, 2007).

Websites

- <https://archis.cultureelerfgoed.nl/>
- <https://erfgoed.breda.nl/>